

סיפור כיסוי, סבטלובה היא בין הישראליות היחידות שהצליחו להיכנס למקומות העוינים ביותר ולהביא את סיפורם לקהל הישראלי. כבר בגיל 25, בעודה כתבת צעירה בערוץ חדשות מתחיל, נשלחה סבטלובה למשימות סיקור נועזות, ובספר היא מעלה את מיטב החוויות הללו על הכתב.

סגנון הכתיבה בספר נגיש וברור, סבטלובה אינה מסתבכת בניסוחים מורכבים או בייפוי המציאות אך מספקת לסיפורה רקע היסטורי והקשר, המבהירים את מורכבות הסיטואציות שבהן נמצאה ואת תחושת הסכנה או חוסר הביטחון שחוותה. התוצר הוא ספר מהנה וקל לקריאה, המעניק לקוראים היכרות מעמיקה עם המזרח התיכון דרך חוויותיה האישיות של סבטלובה. בספר שנים עשר פרקים והקדמה. כל פרק מתאר ביקור של סבטלובה במדינה אחרת במזרח התיכון, בין במסגרת תפקיד רשמי או בביקור אישי תיירותי, שאותו ניצלה ללמידה ולהכרת אזור חדש. בכל פרק של סיפורים המתרחשים במסגרת הביקור – ראיונות, מפגשים אקראיים, נסיעות ליעדים לא מוכרים, חוויות מיוחדות ותובנות אישיות.

הסיפור הראשון בפרק הראשון (עמ' 17-22) הוא מעין מיקרוקוסמוס לשאר הסיפורים בספר. סבטלובה מספרת כיצד קיבלה את משימתה הראשונה מעבר לים במארס 2003 – סיקור תחילתה של מלחמת המפרץ השנייה והפלישה האמריקאית לעיראק. סבטלובה, שעלתה לארץ בנעוריה מרוסיה ומעידה על עצמה שתמיד התעניינה מאוד במזרח התיכון, אמורה לנסוע למדינה מפרצית – קטר. היא נשלחת מטעם מערכת חדשות צעירה וחסרת תקציב שאינה מנוסה בתיאומים כאלה, ואינה מבינה לגמרי את משמעות שליחתה של כתבת ישראלית למדינה שישיראל אינה מקיימת עימה יחסים דיפלומטיים. ואכן, במסקבה היא מגלה שיעד משימתה שונה ועליה להגיע לבחריין. היא נדרשת ללמוד את ההיסטוריה והתרבות המקומית תוך שעות מועטות, ועם הגיעה עליה להפעיל את מלוא כישוריה העיתונאיים ובעיקר הרבה אלתור, תעוזה וקצת חוצפה ישראלית, שבזכותה היא מצליחה לעלות לנושאת מטוסים אמריקאית במפרץ הערבי/פרסי.

מוטיב השזור כחוט השני לכל אורך הספר הוא חוויותיה של סבטלובה כאישה במדינות ערביות מוסלמיות שמרניות. כותרת הספר – "על עקבים במזרח התיכון" – אינה רק דסקרפטיבית. סבטלובה אומנם מקפידה לנעול נעלי עקב במסעותיה, אך הכותרת משקפת אתגרים של זרות, חוסר התאמה למקום וכמובן הבלטת היותה אישה שאינה נחבאת אל הכלים ואינה נטמעת בקלות ברקע. את הממד הנשי מבליטה גם דילמת הלבוש הנדונה

מבט למזרח התיכון – חוויותיה של כתבת ישראלית

נועה שוסטרמן

שם הספר: על עקבים במזרח התיכון

מאת: קסניה סבטלובה

הוצאה: פרדס הוצאה לאור

שנה: 2020

מס' עמודים: 385

בספר הביכורים שלה מציעה העיתונאית קסניה סבטלובה מבט אישי וראשוני למזרח התיכון, כפי שחוותה במסגרת תפקידה ככתבת לענייני ערבים ששילבה עבודה וטיול במדינות שישיראלים אינם יכולים להיכנס אליהן. דרך שלל הסיפורים המתוארים בספר, סבטלובה פורסת בפני הקוראים את האירועים המרכזיים באזור במהלך שני העשורים האחרונים ומפגישה אותם עם האישים שעיצבו את המזרח התיכון כפי שאנו מכירים אותו כיום. כל זאת מנקודת מבטה של סבטלובה כאישה המבקרת באזור מוסלמי שמרני, וכן כישראלית ממוצא רוסי ודוברת ערבית, שיכולה לשחק עם הזהות שלה ולהסתירה או להבליטה לפי הצורך. הספר מסייע לקוראים להבין בצורה טובה יותר את המורכבות האזורית ומעודד פיתוח חמלה ואמפתיה לתושבי המדינות השכנות דרך הכרת ההיסטוריה שלהם.

בהקדמה לספרה מבירה קסניה סבטלובה לקוראים שהספר שבידיהם הוא יומן זיכרונות – אישי ואזורי – המבוסס על חוויותיה ככתבת לענייני ערבים בערוץ 9 ובערוצים אחרים. סבטלובה סיקרה בתוקף תפקידה אישים ואירועים שעיצבו את המזרח התיכון המודרני: המהפכה במצרים, הלוחיותיהם של ערפאת ושל רפיק אל-חריירי והפלישה האמריקאית לעיראק. בזכות שורשיה הרוסיים ואקרדיטציה מערצית טלוויזיה ברוסיה שסיפקו

בניגוד לסיקור החדשות של עיתונאים בינלאומיים במקומות הללו, ישראליותה של סבטלובה ניכרת בשאלות שמעניינות אותה ובתשומת הלב שלה לפרטים ולסביבתה. כאשר היא נפגשת בבר ג'אז עם עיתונאים לבנונים, צעירים משכילים מהאליטה המקומית מזהים אותה ככתבת בערוץ טלוויזיה רוסי, ישראל עולה בשיחה כישות עוינת ומאיימת והיא מאזינה לשיחתם ונעצבת לנוכח העובדה שאינה יכולה לגלות בפניהם את זהותה האמיתית. ברוב המשימות שאליהן נשלחה סבטלובה היא שידרה בשפה הרוסית ולא נאלצה להסתכן, אך בפעמים שבהן התבקשה להעביר הקלטות בעברית לערוץ 2 היא נדרשה להקדיש מחשבה רבה יותר ללוגיסטיקה, על מנת לשמור על ביטחונה האישי. ידיעת השפה הערבית עזרה לה לעורר אמון בקרב המרואיינים ואפשרה לה שיח פתוח עם הסביבה, אך הנושא לא זוכה לדגש רב בספר.

יש גם יתרונות להיותה אישה במזרח התיכון, שכן יש לה גישה לקולות המושמעים פחות – קולותיהן של הנשים המקומיות. בחלק מהחברות השמרניות שבהן סבטלובה מבקרת חלות על נשים הגבלות רבות והן אינן יכולות להתבטא בחופשיות ולהביע את דעותיהן בגלוי, או לשוחח עם גברים שאינם בני משפחה. משיחות בין אישה לאישה מצליחה סבטלובה להביא סיפורים של מגוון נשים

במהלך הספר ניכר שסבטלובה צוברת ניסיון כעיתונאית – פעולות טכניות כמו הקלטת חומרים והעברתם או העמדת החצובה באמצע הרחוב זוכות לפחות תשומת לב ומתבצעות בקלות, והיא משילה מעליה שכבות של פחד שליוו אותה בתחילת הדרך. השיא מגיע כאשר היא מתארת את סיקור טקס העשורא ברובע הדאחיה בביירות (עמ' 113-122) או מראיית את בכיר חמאס מוסא אבו מרזוק בביתו בדמשק (עמ' 233-240) – הטלפון שלה נלקח ממנה והיא נתונה לחסדיהם של אנשיו.

אף שהיא מנסה מדי פעם לתאר את חששותיה ולבטיח, ניכר שהסקרנות העיתונאית חזקה ממנה והיא לא נסוגה מפני האתגרים. מפגשיה עם ארכי־מחבלים מפתיעים במיוחד, שכן היא נאלצת להזכיר לעצמה ולקוראים את הרקע של המרואיינים ואת הדם הרב שיש להם על הידיים, כדי שלא ללכת שולל אחר תדמיתם החביבה והאדיבה בעודם מציעים לה קינוח או מזמינים אותה לארוחת צוהריים בביתם. כמו בסיקור החדשות, בתיאורה את הסיטואציות הללו היא מביאה את החוויה האובייקטיבית – מה נאמר ומה נעשה – בליווי פרשנותה הסובייקטיבית ולא מעט ביקורתיות.

בספר: לא פעם סבטלובה עומדת בפני השאלה כיצד להתלבש למפגשים או בצאתה לרחוב – אם לכסות את עצמה כמנהג המקום, או להתלבש בצורה הנוחה לה ואשר מבטאת את אופייה.

מתוך כבוד וחוסר רצון להתבלט יתר על המידה, ומתוך תפיסה ש"העיתונאי אינו הגיבור הראשי אלא רק מתבונן מהצד" (עמ' 112), סבטלובה מתאימה עצמה לסביבה ומשתדלת להתלבש בצורה צנועה. היא מביאה איתה מערכות שונות של בגדים, אך ניכר שעל אף מאמצי ההיטמעות בסביבה, זרותה גלויה לכול. לא פעם היא מגלה שעל אף ניסיונותיה היא לא הצליחה לקלוע לדרישות. לדוגמה, לפני כניסתה לראיון עם השיח' אחמד יאסין (עמ' 78-82) היא מקבלת שקית עם בגדים שעליה ללבוש, או ברובע הדאחיה בביירות (עמ' 113), שבו היא מגלה שלא נוהג לעטות כיסוי ראש צבעוני, ומטפחתה האדומה הופכת אותה למוקד תשומת הלב. אף על פי שזה נראה לעיתים פרט שולי, אופן הלבוש משפיע על יכולת האינטראקציה שלה עם המקומיים – עובדה שכפי הנראה הייתה בעלת משמעות פחותה אילו הייתה גבר. בסופו של דבר נשיותה של סבטלובה לא עוצרת בעדה ולא מונעת ממנה להצליח במשימותיה, אך יש לה תפקיד מרכזי ביכולת לנוע במרחב ולחוש ביטחון. אולם יש גם יתרונות להיותה אישה במזרח התיכון, שכן יש לה גישה לקולות המושמעים פחות – קולותיהן של הנשים המקומיות. בחלק מהחברות השמרניות שבהן סבטלובה מבקרת חלות על נשים הגבלות רבות והן אינן יכולות להתבטא בחופשיות ולהביע את דעותיהן בגלוי, או לשוחח עם גברים שאינם בני משפחה. משיחות בין אישה לאישה מצליחה סבטלובה להביא סיפורים של מגוון נשים כגון יסמינה האיראנית, המתגוררת בדובאי ונהנית מהחופש וממבחר האפשרויות (עמ' 270); אלן הצרפתייה שהתאהבה בבחור שיעי, התאסלמה, עברה איתו ללבנון ועובדת ככתבת באל־מנאר (עמ' 109-111); או לודמילה, רוסייה שהתחתנה עם פלסטיני יליד לבנון, ועם התפרקות ברית המועצות עברה להתגורר עימו במחנה הפליטים עין אל־חילוה, בלי להבין אילו חיים צפויים לה (עמ' 136-137).

מוטיב נוסף העולה בספר הוא הזהות הדואלית של סבטלובה – ישראלית מבפנים ורוסייה מבחוץ. המראה החיצוני הסלבי הבהיר של סבטלובה אומנם מונע ממנה להיטמע באופן מלא אך גם נותן לה מעטה הגנה, שכן במדינות שאליהן היא מגיעה היא נהנית מיראת כבוד לרוסיה, המאפשרת לה חופש פעולה נרחב יחסית. מיותר לציין שכישוראלית גרידא לא הייתה לה אפשרות להתקרב למקומות הללו, ועל כן הסיפורים שהיא מביאה חושפים בפני הקהל הישראלי עולם שלרוב חסום בפניו.

אותה לעומק. עם זאת, שינוי הפרדיגמה שסבטלובה מבקשת להוביל הוא בעיקר משאלת לב. חרף תחושת ההרפתקנות והסקרנות שמועברת בספר, הוא אפוף במעטה של סכנה. מרבית המאורעות המתוארים מבליטים דווקא את הייחודיות של ישראל במרחב ואת העיונות שמורגשת כלפי המדינה היהודית. מנעד הסיפורים בספר מביא את המורכבות של האזור ומראה שהמזרח התיכון והעולם הערבי אינם ישויות מונוליטיות, ויש בהם מדינות עם רמות פתיחות שונות לישראל ומידות שונות של דמוקרטיה וליברליזם. הספר מעביר לקוראים את התהליכים המתחוללים במדינות השונות ואכן מצליח לתאר בצורה טובה את הזרמים התת-קרקעיים, שמשפיעים על המזרח התיכון גם כיום. כפי הנראה, הקורא הממוצע לא ימהר לבקר בלבנון או בלוב לאחר קריאת הספר, גם אם הוא בעל אזרחות זרה, שליטה בשפה זרה ומראה לא-ישראלי, אך קריאת הספר תזכה את הקוראים בהבנה של המורכבות האזורית, ואולי הם גם יפתחו יותר חמלה ואמפתיה כלפי תושבי המדינות השכנות ויכירו בצורך לחתור לשלום עימם.

נועה שוסטרמן היא עוזרת המחקר של מנהל המכון למחקרי ביטחון לאומי ורכזת התוכנית ליחסי ישראל-פלסטינים. בעלת תואר ראשון בתוכנית פכ"מ (פילוסופיה), כלכלה ומדע המדינה) מהאוניברסיטה העברית ותואר שני ביחסים בינלאומיים עם התמחות במזרח תיכון מאוניברסיטת ניו יורק (NYU) במסגרת מלגת פולברייט של מחלקת המדינה האמריקאית. noas@inss.org.il

בהקדמה לספר סבטלובה מבהירה שלדידה הסיפור האנושי הוא זה שמגלה את התמונה הרחבה ואת הזרמים התת-קרקעיים, וזו הדרך להכיר בצורה מעמיקה את המזרח התיכון ולהבין את המתרחש. תפיסה זו כמובן תואמת את הרקע העיתונאי שלה ומאפיינת את אופן כתיבת הספר. היכרות עם המזרח התיכון אינה רק ידיעת ההיסטוריה אלא גם מכלול הסיפורים האנושיים – של המרואיינים ושלה. היא נעה בספר בין תפקיד המספרת המגוללת את סיפוריהם של אחרים לבין היותה הגיבורה הראשית. הספר אינו כתוב ככרוניקה, אין המשכיות וקשר בין הפרקים ולעיתים יש חזרות על תיאורים היסטוריים שנועדו לתת לקוראים את ההקשרים הנחוצים כדי להבין את הסיטואציה, כך שמצד אחד אפשר לקרוא כל פרק בפני עצמו, אך לעיתים זה פוגם ברצף הקריאה.

מנעד הסיפורים בספר מביא את המורכבות של האזור ומראה שהמזרח התיכון והעולם הערבי אינם ישויות מונוליטיות, ויש בהם מדינות עם רמות פתיחות שונות לישראל ומידות שונות של דמוקרטיה וליברליזם.

סבטלובה מביעה תקווה שקריאת הספר תעורר אצל הקוראים סקרנות ללמוד עוד על המזרח התיכון ועל יחסיה של ישראל עם מדינות האזור, וכן שהקוראים יבינו כי ישראל איננה אי או "וילה בג'ונגל". לגבי המשימה הראשונה, הספר בהחלט עומד ביעדים ולא פעם מצאתי את עצמי מעמיקה בסוגיה שעולה מן הכתוב וחוקרת